

Žemberová, Viera

Autor v literárnohistorických súvislostiach

In: *Poetika prózy v česko-slovenských souvislostech : kolektivní monografie*. Pospíšil, Ivo (editor); 1. vydání Brno: Jan Sojnek - Galium, 2016, pp. 221-232

ISBN 978-80-906183-3-6

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81622>

Access Date: 22. 03. 2025

Version: 20250314

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Viera Žemberová (Prešov)

Autor v literárnohistorických súvislostiach

Abstrakt

Poetika prozaického textu v slovenskej literatúre od prelomu 40. a 50. rokov 20. storočia odráža v literárnohistorických súvislostiach viacero jednotlivostí. Tie sa postupne napájali na výmenu spoločenských a politických reálií, reagovali na reminiscencie doznievajúceho literárneho života prvej polovice 20. storočia a na štatút autora v medzivojnovnej literatúre, na formovanie povojnového konceptu a deklarovaného programu novej, modernej slovenskej literatúry, na autorskú aj literárnovednú generačnú výmenu, na selektovanie dominantnej látky a tematiky popri prozaickej projekcii individua v próze debutujúcich autorov na konci päťdesiatych rokov. V názorovo zložitých pohyboch a diferencujúcich sa estetických a poetologických procesoch treba spomenúť genologické pohyby a nimi iniciované morfológické, estetické a noetické ambície debutantov. V zložitom kultúrno-spoločenskom období sa mení postavenie, rola, závažnosť aj spoločenská dominancia spisovateľa, ktorý po skončení druhej svetovej vojny stál pri prameni všetkého „nového“, čo malo posunúť slovenskú literatúru do európskeho priestoru.

Kľúčové slová: kultúrna politika, cenzúra, autor, text, žáner, téma, funkcia textu

Abstract

Author in a Literary Historical Context

At the turn of the 40s and 50s of the 20th century, poetics of a prosaic text in Slovak literature reflected in a literary historical context several individual items. They were gradually connected to the changes in social and political realities, the reminiscences of a fading literary life of the first half of the 20th century and the status of the author in the inter-war literature, the post-war concept formation and the declared program of a new modern Slovak literature, a generational exchange comprising authors and literary history, the selection of the dominant themes in addition to the prosaic projection of an individual in the prose by the debutants at the end of the 1950s. Among the complex changes in opinions and differentiating aesthetic and poetological processes it is necessary to mention the genealogical movements and morphological, aesthetic and noetic ambitions of the debutants initiated by them. In the difficult cultural and social period, the status, role, importance and social dominance of a writer changes. After the Second World War, it the writer who was the source of all the “new”, which should have moved Slovak literature into Europe.

Key words: cultural policy, censorship, genre, author, text, theme, text function

Spoločenské vedy si svoje obsahy, istoty a hodnoty spravidla odvíjajú alebo porovnávajú ich širšiu platnosť tým, ako rozvíjajú svoje časom a jeho obsahom utvárané podložia prostredníctvom udržiavanej či obnovovanej tradície v kultúre a umení. Premyslené zblížovanie vedy a umenia pri ich vnútornej členitosti aj početnosti má svoje jedinečné poslanie pri prelomových či zlomových dejoch. Na tie reagujú spravidla všetky zložky spoločenského organizmu sebe vlastným a zdôvodneným spôsobom. Za výsledok akcie a reakcie na ňu sa očakáva vertikálne doriešenie tých ruptúr, ktoré vyvolávajú neprehliadnuteľné podnety na premenu a zmenu.

Historiografia, politológia, umenoveda a literárna veda preberajú poslanie, aké prináša ich napojenosť a prepojenosť od začiatku po koniec spoločenského problému a jeho výrazové prenikanie do umenia v časových, dejových, priestorových, hodnotových, ale predovšetkým v konkrétnych personálnych a umeleckých problémoch čakajúcich na objasnenie, vysvetlenie, doriešenie toho, čo zaťažilo spoločnosť, ak v ničom inom, tak v súlade s hodnotou a hodnoteniami autorskej entity, generačnej či konkrétnej autorovej tvorby a jej významu pre – ak už nie autentickú minulosť – určite pre spoločnú budúcnosť.

Literárna história má štrukturované portfólio vo svojom materiálovom podloží, čím poskytuje poučné náhľady aj do personálnych dejín tých spisovateľov, ktorí sa vo svojej dobe stali, eufemisticky zachytené, bielym miestom v spoločnosti, na ktoré sa nazerá ako na vyhnanstvo z umeleckého života, vnútorný (tvorivý) exil, na emigráciu. Prímerov na jav biele miesto a na dôsledky v ňom obsiahnuté sa využíva viacero, ale podstata – znepřítomnenie umelca a jeho tvorby v spoločenskej realite a v dobovom umení – sa svojou podstatou nemení.¹ Ak platí gnóma, raz sa všetko skončí, tak hľadanie odpovede na to, ako dlho bude trvať a či vôbec sa ukončí trvanie a žitie tohto stavu, nemalo svoj hraničný kameň vymedzený.

V moderných dejinách slovenskej literatúry v minulom storočí uchovala literárna história viacero udalostí, ktoré so sebou niesli vlny nových a ďalších mien literátov v rolách svojbytných komponentov včlenených do dobových bielych miest či inak nonkonformných tvorcov voči dobovej kultúrnej praxi, spravidla ako reakciu na strety uskutočnené na podnet neliterárnej skutočnosti a časti spisovateľskej pospolitosti.

„Tak, Novomeský, mluvíte o své zločinecké činnosti.“²

Osud Ladislava Novomeského má svoje osvedčené učebnicové výklady, no dostupné sú aj dôkladne spracované spoločensko-politické podložia spôsobov presadzovania politickej moci po skončení druhej svetovej vojny a jeho osobná účasť na organizovaní

¹ ŽEMBEROVÁ, V. *Tematizovanie spoločenskej skutočnosti v prozaickom texte (autor, text, ideológia, spoločnosť)*. In: Moravia 4. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005, s. 203 – 210.

² DRUG, Š. *Väzeň vlastných súdruhov. Z väzenských rokov básnika Novomeského*. Košice-Fintice: OZ FACE, 2015, s. 16.

povojnového (nového) spoločenského systému v spoločnom štáte. Dobové realie, konkrétni politickí aj spoločenski činníci pri moci a dostupné aj dovtedy nezískané fakty prináša beletrizujúci vklad Štefana Druga *Väzeň vlastných súdruhov. Z väzenských rokov básnika Novomeského*³ do toho, čo podstúpil novinár, básnik a politik Laco Novomeský v rokoch 1951 až 1954 a čo si žiada aj po rokoch poučení korektúru pri objasňovaní a zjednodušovaní javu buržoázny nacionalizmus a schematizmus v slovenskej spoločnosti a ňou podporenej kultúry.

Beletrizované rozprávanie ako žáner si nárokuje zo stratégie autora textu (z druhej ruky) dôveru voči materiálu, s ktorým pracuje, keďže Štefan Drug bol literárny historik, ktorý podstatnú časť svojej prítomnosti v literárnej vede spojil s davistami a osobnosťou Laca Novomeského. Beletrizované rozprávanie z verifikovateľných materiálov, a tie dnes patria predovšetkým do dejín politológie a politiky, do historiografie povojnového Československa, vytvára dokumentmi podporený spoločenský a dejinný kontext v sprostredkovanom rozprávaní, v alúziách na vnútorný monológ a na komentár zo širších súvislostí, ktorý prenechal Štefan Drug postave Laca Novomeského. I takto a týmto kompozičným postupom posilňuje nielen stratégiu autora (alter ego), ale dotvára a stupňuje jeho osobnú skúsenosť a mravnú hodnotu precíznym aktualizovaním každej, podľa mena či funkcie známej osoby a reáliami doplnenej udalosti, ktorú zapojí do rekonštrukcie tragickej mnohoročnej udalosti v živote Novomeského: „*Utorok 6. februára 1951, ako každé ráno, ide pešo do Slovenskej akadémie vied a umení na Štúrovej ulici. V pasáži pod kaviarňou Luxor si chce kúpiť cigarety. Nestihne vojsť do trafiky, odskakuje pred cúvajúcim dodávkovým autor. Vyskočia z neho dvaja civilí, vykrútia mu ruky za chrbát, zacvaknú putá, sáču ho na zadné sedadlo, zaväzujú mu handrou oči a kážu mlčať. Čo by aj hovoril? Len si pomyslí: Už je to tu... Minulý týždeň u Clementisovcov nikto nedvíhal. Od nedele sa nedovolal k Husákovi. Pochopil, že je rad na ňom.*“⁴ Štefan Drug na Novomeského osude, na jeho skúsenosti s právnym systémom povojnového štátu sa dozvie i toto: „*Vy nejste člověk, ale bandita, na vás se trestní zákon nevztahuje! Zradili jste dělnickou třídu, spojili ste se s buržoazií, aby se svrhli lidovou demokracií a obnovili u nás kapitalistické zřízení.*“⁵

Zatknutím Novomeského a jeho umiestnením do väzby v Justičnom paláci v Bratislave sa autor beletrizovaného rozprávania podujal v dvoch líniách sledovať osobnosť Laca Novomeského medzi jeho politickými partnermi, ktorí ho na posilnenie svojho politického postu obetovali (Klement Gottwald, Viliam Široký, Karol Bacílek a ďalší). Táto línia má precízne rekonštrukčne vybudovanú a argumentačne takmer heslovite spracovanú legendu, ale pri prienikoch do vnútorných komentárov Novomeského nie raz torzovitú (subjektom reflexívne zvnútorňovanú) kompozíciu, čím silnie psychologický zámer autora, aby si čitateľ aj dodatočne voči dejinám uvedomil, s akou politickou

³ DRUG, Š. *Väzeň vlastných súdruhov. Z väzenských rokov básnika Novomeského*. Košice-Fintice: OZ FACE, 2015.

⁴ *Ibidem*, s. 8–9.

⁵ *Ibidem*, s. 16.

realitou a mocenskou zvlôľou sa stretal a nedokázal im účinne vzdorovať ani skúsený Novomeský. Druhá línia priamočiaro a detailne, bez emócií a pátosu zachytáva pôsobenie rafinovanej mocenskej krutosti, cynickej neľudskosti a ponižovanie až po výsledok prepracovanej „hry“ vyšetrovateľov, po zlomenie osobnosti Laca Novomeského a jeho sebazničujúce výpovede v súdnom procese: „*Pokúšal sa vyšetrovateľom vysvetliť, že po príchode delegácie SNR z Londýna do Moskvy sa vari denne rozprával najmä s Gottwaldom a Kopeckým o otázkach budúceho postavenia Slovenska v obnovenej republike.*“⁶

Vedľa politika, pretože látkou a tematikou defiluje Drugovým belerizovaným rozprávaním predovšetkým táto časť Novomeského aktívnej prítomnosti v povojnovej slovenskej politike, prežíva vo väzbe aj básnik Novomeský. Keď vyšetrovatelia uznali, že sa podľa potrieb pripravovaného súdneho procesu mentálne ocitol v nimi inštalovanej politickej a mocenskej hre svojich bývalých kolegov a priateľov v politike, básnikovi po dlhom čase umožnili čítať: „*Vie, že sa zbytočne vzrušuje, ved' môže byť rád, že mu dali aspoň takéto čítanie.*“⁷ Skutočnou zmenou a odmenou za poddanie sa moci vyšetrovateľov bol papier a ceruzka: „*Opäť píše poému. Nazýva ju symbolicky Ján, lebo toto meno je na Slovensku, najmä na dedine, najbežnejšie. Na Jánovi chcel ukázať rapsodickú cestu Slovenska od dediny k mestu, od roľníka k proletariátu, od dedinskej zadubenosti k revolučnej uvedomelosti na tvrdej nárove slovenských skúšok a skúseností pred prvou svetovou vojnou, počas nej i v neskorších rokoch a udalostiach.*“⁸

Laco Novomeský prežil spôsoby a metódy svojich väzňateľov, aby v šesťdesiatych rokoch (1963 – 1968), po návrate do občianskeho života a po politickej rehabilitácii, keď vyšla poéma *Vila Tereza* a dve ďalšie básnické knihy, znova zažil poučenejšie, ale s rovnakým zámerom rafinované politické zneužívanie svojho mena a občianskej povesti: „*Nesúhlasil ani s nastupujúcou normalizáciou a protestoval proti nej tak bytostne, že v polovici roku 1970 ťažko ochorel a už sa nevyliečil.*“⁹

Napriek plynúcemu času medzi politikou a umením, medzi dôverou a jej zneužitím, medzi mocou a jej obeťou ostávajú tie isté úzke chodníčky vydláždené stratou seba samého.

*Chaja Wolfowitzová, Siahni si, ako ma to bolí*¹⁰

Prozaička Hela Volanská¹¹ sa pripomína ako autorka vojnových a povstaleckých próz, reportáží zo zahraničia, románov z lekárskeho prostredia a v samizdate vydanéj práce

⁶ Ibidem, s. 31.

⁷ Ibidem, s. 41.

⁸ Ibidem, s. 25 – 26.

⁹ Ibidem, s. 63.

¹⁰ VOLANSKÁ, H. *Siahni, ako ma to bolí*, 1970.

¹¹ Hela Volanská vydala práce *Stretnutie v lesoch* (1948), *Tajomstvo* (1950), *Kvet paprade* (1961), *Planéty* (1965), *Domino* (1966), *Jed* (1957), *Siahni si, ako ma to bolí* (1970).

Concordia (1987). Recepcia Volanskej¹² prozaického diela patrí medzi osihotené súkromné čitateľské iniciatívy, čo znamená i to, že jej prózu bude ťažšie nájsť ako výstup genologicky či esteticky interpretovanej alebo žánrovo či poetologic-ky analyzovanej umeleckej literatúry vo vývinom priereze od polovice minulého storočia.

Prvé vydanie autobiografického románu *Ako na cudzej svadbe*¹³ patrí do konca osemdesiatych rokov¹⁴, pre literárnu históriu do záverečnej časti či doznievania druhej epickej syntézy, do oslabenia tematického historizmu v slovenskej románovej tvorbe desaťročia a do útľumu línie memoárovej a autobiografickej tvorby autorov staršej literárnej generácie, ktorá výrazne zasiahla práve svojou koncíznosťou výpovede aj kultúrnou pamäťou a hodnotami do aktuálneho, vnútorne sa diferencujúceho literárneho života od šesťdesiatych rokov¹⁵, aby generačná spomienková empiria v literatúre na konci storočia postupne utíchla jednak prirodzene svojím vydavateľským naplnením sa, ale viac pod tlakom vnútoliterárnych procesov v pozjazdových¹⁶ sedemdesiatych rokoch.

Personalizovaná látka, téma, fabula, narátorka, ale aj reč literárnej výpovede zachytávajú z jediného bodu, tým sa stala intímna a občianska pamäť personalizovanej rozprávačky, udalosti odohrávajúce sa v strednej Európe od tridsiatych rokov do povojnových desaťročí, v ktorých sa ľudský, občiansky i profesijný život postavy spájali s tým, čo historické, politické, ekonomické, konfesijné a etnické udalosti pretínajúce sa vo vojnovnej dráme niesli so sebou aj vtedy, keď sa literárne tematizovaná vojnová udalosť stávala rozpomienkou na nie tak dávne deje a na ich presah do životov tých, čo ju prešli a prežili na bojiskách, v horách, koncentrákoch a nemocniciach.

Napokon literárny historik Vladimír Petrík o tejto línii Volanskej textu uvažuje takto: „*Próza Ako na cudzej svadbe má teda vecnú rovinu, ktorú možno prikladať ku skutočnosti a ktorá súvisí bezprostredne aj s autorkinou biografiou. Je v nej však aj poézia spomienok tam, kde sa vrátila do detských rokov, a vtedy pracuje s typizačnými prvkami. Rodinné prostredie a širší spoločenský rámec, v ktorom rodina žije, je vierohodnou výpoveďou o živote židovskej komunity v Poľsku a o vzťahu príslušníkov väčšinovej spoločnosti k nej. To znamená, že próza splňa aj žánrovú charakteristiku autobiografického románu. Zároveň je však svedectvom. Vydáva svedectvo o autorke a o dobe. Každé svedectvo je subjektívne a platí to nepochybne aj v tomto prípade, kde sa pravda umenia tesne stýka s pravdou života. Možno povedať, že sila suverénneho umenia tak znásobuje*

¹² Hela Volanská, občianskym priezviskom Chaja Wolfowitzová (1912 – 1996).

¹³ VOLANSKÁ, H. *Ako na cudzej svadbe* – prvé vydanie, signuje ho rok 1987.

¹⁴ Volanská text ukončila a pripravila na vydanie v roku 1989.

¹⁵ Memoárove prózy Jána Hrušovského, Mila Urbana, Andreja Plávku, Štefana Žáryho, Jána Smreka, Pavla Bunčáka, Hany Zelinovej a ďalších.

¹⁶ II. Zjazd slovenských spisovateľov v roku 1972, prijatý bol dokument *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti*. Kultúre a umeniu sa venujú záverečné časti, v nich je požiadavka na látku a protagonistu zo súčasnosti.

*pravdu života.*¹⁷ Literárny kritik v rubrike *Literárium* pod titulom *Peripetie života samizdatovej autorky* napísal popri inom: Volanskú „Už ako lekárku žilinskej nemocnice [...] sleduje bezpečnosť, dostane sa do väzenia a neskôr do tábora v Novákoch a odtiaľ utečie do Slovenského národného povstania, v ktorom sa uplatní jej lekárska skúsenosť. Tu sa už stretáva so známymi postavami a ich plnými menami¹⁸ [...] Volanská toto obdobie opisuje veľmi hodnoverne a jej štýl pôsobí autenticky. [...] Pobyt na Slovensku je opísaný drsnejším štýlom až dokumentárne. Práve z tohto hľadiska by sa mali v určitých pasážach uvádzať plné mená aktérov.“¹⁹

Volanskej nepatetickej, nemoralizujúcej, iba rekonštruujúcej rozpomienka na dejiny vojnovéj a povojnovéj Európy precúdená prostredníctvom jediného ľudského života patrí medzi „dokumenty“ hrôzy, ktorými sa humánne zmýšľanie o človeku, spoločensť, spoločnosti a o „pošliapaných pojmach Spravodlivosť. Pravda. Svedomie“²⁰ nechce uveriť, že sa v civilizovanej Európe 20. storočia vôbec mohli stať, navyše v slovanskom svete, na Slovensku, v Poľsku a v Čechách. A predsa sa stali, v päťdesiatych rokoch zasiahli tragicky do života, profesie, vzťahov aj do nazerania na zmysel života, na rodinu a na ideály povojnového sveta spisovateľky a lekárky Hely Volanskej, stali sa aj jej rovesníčke spisovateľke Hane Ponickéj²¹ v sedemdesiatych rokoch.²²

Intenzita prežitého a tlak autentického poznania ako následok i dôsledok osobnej pamäti z dramatických a existenciálne pointovaných vojnových skúseností sú v próze *Ako na cudzej svadbe* v takej presile, že ďalšie tvorivé i občianske „osudy“, ktoré Helu Volanskú stretli v normalizačných rokoch, oslabili jej literárny záujem o vyrovnanie sa s týmto úsekom svojej biografie: „V rokoch normalizácie nesmela publikovať [...]. Jej situácia sa znova skomplikovala na „vstupe vojsk“ a po zákaze publikovania. O tomto čase previerok a vyhadzovania z práce však hovorí málo.“²³

Hela Volanská svoju tému vytlačila z detstva v Poľsku, zo štúdií v Bratislave, z vojnových a povstaleckých udalostí na Slovensku, ktoré ju v povojnových rokoch vysunuli na exponované miesto v spoločnosti, aby podstatnú časť svojho neliterárneho osudu v päťdesiatych rokoch vyrozprávala spôsobom, ktorý narátorku presúva z fikcie umeleckej prózy medzi historickým dokumentom zachytené a spracované reálie a medzi verifikovateľné neliterárne postavy.

¹⁷ PETRÍK, V. *Sila umenia a pravda života*, s. 245–246. In: VOLANSKÁ, H. *Ako na cudzej svadbe*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2005.

¹⁸ Volanská uvádza autentické priezviska straníckych funkcionárov Ďuriš, Široký, Reimann, Zupka.

¹⁹ BŽOCH, J. *Peripetie života samizdatovej autorky*. In: *Sme*, 2010, s. 18.

²⁰ VOLANSKÁ, H. *Ako na cudzej svadbe*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2005.

²¹ Hana Ponická (1922–2007).

²² PONICKÁ, H. *Lukavické zápisky*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004.

²³ PETRÍK, V. *Sila umenia a pravda života*. In: VOLANSKÁ, H. *Ako na cudzej svadbe*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2005, s. 242–243.

„...znova sa všetko opakuje?“²⁴

Hana Ponická svoju skúsenosť zachytila v súlade s postupmi literatúry faktu a verifikácia sa tak stala primárnym postupom pri rozprávaní a rozvíjaní látky aj tematiky v *Lukavických zápiskoch*, a to preto, lebo zachytila spoločenské a osobné normalizačné roky, praktiky a ich dôsledky. V literárnej histórii Ponicej text „zápisok“ patrí do dejín slovenskej samizdatovej tvorby 20. storočia.²⁵

Vladimír Petrík vydavateľské peripetie a oneskorené vydanie *Lukavických zápiskov* na Slovensku objasňuje takto: „*Vari preto, lebo v tejto publikácii sa Ponická dost' nešetrne dotýka významných (i menej významných autorov), ktorí v období normalizácie menili názory a občas aj charaktery [...]. Lukavické zápisky sa začínajú rokom 1977, teda rokom, v ktorom vznikla Charta 77. Tá akcelerovala vývin a pôsobila v oblasti kultúry i politiky ako bomba. S ňou sú spojené perzekúcie spisovateľov a kultúrnych pracovníkov, súdy, zatvárania, zákazy publikovať, výpovede zo zamestnania atď. Väčšina toho sa odohrala v Prahe, ale stojaté vody sa pohli aj na Slovensku – charta odkryla skutočnú tvár režimu, ktorý síce podpísal „helsinské dohovory“, ale nikdy nemienil ich ustanovenia plniť. [...] Nie je to len o faktoch jedného osudu, akých bolo napokon veľa, autorka tu rozvíja vlastnú predstavu o tom, ako by mala vyzerat' kultúra v dnom spoločenskom rámci, zamýšľa sa nad všeličím, spomína si na významných európskych autorov, ktorých poznala [...], nechýbajú prírodné reflexie, ktoré dvíhajú vecný text zápiskov na úroveň beletrie.*“²⁶

Dva odlišné životy, dve rozličné spisovateľské dielne, ale blízka skúsenosť so spoločnosťou, ktorá si prestala vážiť hlas umenia a jej tvorcu preto, lebo dôverovala iba svojej reálnej moci.

„Vyhnanstvo upevňuje vieru v návrat.“²⁷

V roku 1951 sa konalo stretnutie spisovateľov komunistov s Júliusom Šefránkom, zastupujúcim aparát kultúrnej politiky. V jeho referáte sa medzi tými, ktorí sa odklonili od predstavy obnovenia socialistického realizmu a smerovania povojnovej slovenskej literatúry ocitol aj Vladimír Mináč popri Dominikovi Tatarkovi, Alexandrovi Matuškovovi alebo Michalovi Chorváthovi²⁸. Dominik Tatarka a Vladimír Mináč v krátkej próze stále častejšie reagovali na obnovované ľudské a funkcionárske neduhy

²⁴ Vyňaté z výroku historika Vrbenského z práce Hany Ponicej: *Lukavické zápisky*. 1992, s. 376.

²⁵ PETRÍK, V. *Odkryté praktiky znormalizovanej spisovateľskej organizácie*. In: Sme, 2004: „Po „petlicovom“ vydaní Ludvíka Vaculíka vyšli knižne roku 1989 u Josefa Škvoreckého a roku 1992 v brnianskom vydavateľstve Atlantis“, v roku 2004 vo Vydavateľstve Michala Vaška v Prešove.

²⁶ PETRÍK, V. *Odkryté praktiky znormalizovanej spisovateľskej organizácie*. In: Sme, 2004.

²⁷ MINÁČ, V. – PODRADSKÁ, D. *Paradiso*. Bratislava, 1998, s. 59.

²⁸ MARUŠIAK, J. *Slovenská literatúra a moc v druhej polovici päťdesiatych rokov*. Brno: Prius, 2001.

v spoločnosti a tieto ich postoje voči budovanej povojnovej spoločenskej realite a jej praxi si nezískali oficiálnu podporu.²⁹

Následkom stupňujúceho sa zložitého vzťahu medzi autorom a riadenou kultúrnou praxou patria do pozornosti literárnej histórie prózy Vladimíra Mináča, ktoré v čase svojho vzniku cenzúra neodporučila zverejniť.³⁰ Mináčove „zakázané prózy“ – žánrovo obsiahnu črtu a poviedku – pôvodne tvorili obsah do tlače pripravenej publikácie *Z nedávnych čias*. Dôraznejšie ako spätné reflektovanie toho, čo rukopis postretlo, je citovať z dokumentu „*Správy tlačového dozoru, teda hlavného orgánu komunistickej cenzúry*“: „*Vydavateľstvo Slovenský spisovateľ v rukopisoch predložilo ku kontrole knihu črt a poviedok Vl. Mináča Z nedávnych čias. Pretože k obsahu knihy boli vážne pripomienky, nedali sme súhlas k tlači. Kniha obsahovala 6 črt a poviedok, a to: Svedomie, Strach, Papuľa, Nedorozumenie, Zápisky cynika, Ako ma na recepcii pokúšal diabol. Dej poviedok sa odohráva v rôznych obdobiach nášho života od roku 1944 až podnes. Autor našu nedávnu minulosť hodnotil ako obdobie teroru. Funkcionárov opisoval ako bezcharakterných a bezzásadových ľudí, čo vyúsťovalo v poslednej poviedke Ako ma na recepcii pokúšal diabol, ktorá na zásah PV – Správy tlačového dozoru bola už predtým vypustená z Kultúrneho života.*“³¹

Čas ľudí aj kníh plynie, ale príbehy a skúsenosti získané z nich sa môžu paradoxne aj približovať, ako Mináčov postoj voči mladým autorom o dve desaťročia neskôr.

„... dosť bolo nárekov, odteraz Ti budem písať len veselo.“³²

Týmto odkazom začína list Drahej E., ktorý jej adresuje Jaroslava Blažková v próze *Happyendy*³³. Kritik Jozef Bžoch³⁴ uvádza do povedomia čitateľa svojej recenzie podstatnou kontextovou súvislosťou vo vzťahu k literárnohistorickému reflektovaniu tvorby Jaroslavy Blažkovej, podľa kritikovej informácie odišla v roku 1969 do kanadskej emigrácie s rodinou, hoci v slovenskom literárnom živote šesťdesiatych rokov bola známa a vyhľadávaná autorka; život za morom označil za jej dobrovoľné vyhnanstvo. Do vydania *Happyendov* vpísala Jana Cviková *Keď žena píše žene*³⁵ i to, že „*Z Kanady ju nelákala formálna rehabilitácia, mala jediné pranie: oživenie svojich kníh*“, čo jej vydavateľstvá Aspekt a Q 111 plnia dodnes.

Listová skladačka všeličoho a o všeličom ľudskom v *Happyendoch* pracuje s paradoxom a kauzalitou svojej témy, do ktorej sa dokáže včleniť rozprávaním ktorákolvek

²⁹ MATEJOVIČ, P. *Vladimír Mináč a podoby literárneho diskurzu druhej polovice 20. storočia*. Bratislava, 2014, časť *D. Tatarka a V. Mináč*, s. 274 – 284.

³⁰ MINÁČ, V. *Zakázané prózy*. Bratislava: LIC, 2015.

³¹ Prezaté z časti MATEJOVIČ, P. *Mináč ako záhadný autor?* In: MINÁČ, V. *Zakázané prózy*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2015, s. 9.

³² BLAŽKOVÁ, J. *Happyendy*. Bratislava: Aspekt, 2005, s. 189.

³³ BLAŽKOVÁ, J. *Happyendy*. Bratislava: Aspekt, 2005.

³⁴ BŽOCH, J. *Happyendy napísané v najťažšom životnom období*. In: *Sme*, 24. 11. 2005.

³⁵ BLAŽKOVÁ, J. *Happyendy*. Bratislava: Aspekt, 2005, s. 193 – 198.

sekvencia jej života po emigrácii. Jednosmerne adresované, nedatované, nelokalizované, nepersonalizované osobné listy inej žene (Drahá E.), zachytávajú v úlozkoch žitého osobný život Jaroslavy Blažkovej a jej chorého manžela. I teraz obstojí, že si nesťažuje, nie je sentimentálna, v spodnom prúde svojich slov neukrýva odkazy do minulosti, nežiada, iba realisticky a reálne prijíma to, čo jej a rodine nadelil čas.

Jaroslava Blažková seba umiestňuje do epicentra osobnej a rodinnej križovatky, v ktorej sa stretávajú život a smrť, ale aj rozpomienky a vyčkávanie. Ako „momentálna Kajúcnica“ ukončuje list adresovaný drahej E. takto: „P. S.: Uvedomila si si, že smrťka je v angličtine mužského rodu? Beda nám feministkám.“³⁶

Odchod do emigrácie či do vyhnanstva z vlastnej vôle povýšila autorka na povinnosť aktívneho života s jeho zákrutami a prispôbovaním sa cudziemu, čím odmietla myšlienku vytrvalého vyčkávania na príležitosť, čo bude, keď sa azda raz príčiny na jej odchod zmenia. Blažkovej porozumenie životu znamená rešpekt voči času, ktorý plynie a dôvera v správnosť pôvodného rodinného rozhodnutia: ona ostáva v novom kanadskom domove, ale jej knihy sa vrátili medzi slovenských čitateľov. Vie, že je to tak správne a voči realite času jedine možné.

„Generácia, ktorá bola pri tom.“

Na počiatku boli absolventi filozofických štúdií, neskôr kolegovia v printových a ďalších médiách rozličného druhu, aby sa napokon na prelome dvoch desaťročí stretli v periodikách s krátkym životom v dobovom literárnom živote a kultúre, časopisoch *Krok* a sčasti aj *Realita*.

Iva Kadlečíková v publikácii spomienok, faktov, návratov, overovania si toho, čo bolo, ktorú nazvala *Čítanie myslenia*³⁷ sa sústredila na rovesníkov³⁸, teda na tých, ktorí odišli z bratislavských univerzitných štúdií do Košíc, ktoré im pripravilo budúce pôsobiská vo Východoslovenskom vydavateľstve, v rozhlase, v televíznom štúdiu – a oni popri tom prvotnom obnovovali literárny život v meste a regióne prostredníctvom periodika *Krok*³⁹: „*Krok bol prvým konkrétnym krokom na našej spoločnej ceste, pokúsil sa aktivizovať všetky schopné sily z viacerých oblastí kultúry na celom východnom Slovensku, aby sa stali integrálnou a plnokrvnou súčasťou národnej kultúry. Žiaľ, v Košiciach aj našim krokom posledným.*“⁴⁰ Kadlečíková má ambíciu

³⁶ Ibidem, s. 125.

³⁷ KADLEČÍKOVÁ, I. *Čítanie myslenia*. Ivánka pri Dunaji: F. R. & G, 2011.

³⁸ V auguste 1961 do Košíc sa z Bratislavy po ukončení štúdií na Univerzite Komenského presídlili Ivan Kadlečík, Albín Bagin, Jozef Mríz, Imrich Gofus, Oľga Chrenková, Iva Hadačová. Odbočka Zväzu slovenských spisovateľov v tom čase v Košiciach viedla Marína Čeretková Gállová.

³⁹ V 60. rokoch 20. storočia založili periodikum *Krok*, udalosti okolo jeho genézy i zániku Iva Kadlečíková uzatvára vyčerpávajúcou i vševediacou informáciou: „*Bola som pri tom všetkom. Od začiatku až po koniec v Košiciach, od začiatku až do konca v Martine. Bola som účastníkom, pomocníkom, spolupracovníkom, pozorovateľom.*“ In: KADLEČÍKOVÁ, I. *Čítanie myslenia*. Ivánka pri Dunaji: F. R. & G, 2011, s. 8.

⁴⁰ Ibidem, s. 8.

vypovedať o všetkom ako účastníčka tejto kultúrnej misie: „*Krok 66 – zborník pre literatúru a umenie. Vychádza 4-krát do roka. Vydáva Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach 1966. Redigujú Ivan Kadlečík a Jozef Mríz. Spolupracuje Albín Bagin. Zodpovedný redaktor Imrich Gofus. Obálka Zoltán Sokolovič. Strán 64. Náklad 3000.*“⁴¹

Redakčné a edičné dejiny *Krok-u* sú však komplikovanejšie nielen tým, že svoj kultúrny životopis spojili s východným Slovenskom šesťdesiatych rokov, ale i tým, že zložité spoločenské procesy tohto desaťročia pozmenili periodikum, ale aj osobné a profesijné príbehy tých, ktoré sa usilovali slovom preklenúť vzdialenosť medzi kultúrnymi centami východu a západu Slovenska. Najskôr takto aj z odstupu desaťročí má zmysel vrátiť sa k ankete iniciovanej redakciou o domove a literatúre⁴² a ich noetickom odraze v spoločnosti, kultúre, v tvorbe regionálnych tvorcov.

Pointou formálneho zúčtovania s *Krok-om* sú tieto jej zápisy: „*Zalistujme si teda v dvoch knižočkách ručne viazaných, do ktorých sú sústredené pokusy o časopis, kompromisne štyri „zborníky“ Krok 66 a šesť „zborníkov“, od štvrtého čísla už „časopisov“, Krok 67.*“⁴³ Iva Kadlečíkovej záleží predovšetkým na tom, aby sa publikácia *Čítanie mysléním* stala autentickou správou a až potom archívom periodika, doby, ľudí a udalostí, ktoré stáli pri jeho vzniku a pri jeho rýchlom zániku.

K spoločenským okolnostiam zániku sa vrátili Oleg Pastier a Ivan Kadlečík, keď na dopytovanie sa, prečo „*Východoslovenský časopis Krok nevydržal. Dva ročníky, dva pokusy o trvalejší kultúrny zápis do slovenskej literatúry konca šesťdesiatych rokov, keď sa zdalo, že skoro všetko je možné. Ale nebolo... Prečo tento viac ako nádejný časopisecký pokus zostal „nedokončený“*“, odpovedal Ivan Kadlečík podstatnou informáciou, ktorá obnažuje v redakcii „[...] určitú koncepčnú a názorovú divergenciu. So svojou širšou víziou univerzálnejšej a neprovinciálnej kultúry a literatúry som ostal takmer sám“⁴⁴, hoci na pomoci mu boli príspevkami Albín Bagin, Rudolf Chmel, Ján Štrasser, ale košická činovníčka Zväzu slovenských spisovateľov „*bola, zdá sa, dosť nerozhodná*“, aby zosumoval nielen príbeh *Krok-u*, ale aj svoj osobný a rodinný takto: „*Rozheganú a rozbabranú situáciu v Košiciach sa po auguste 1968 ešte neúspešne pokúsila zachrániť Marína Čeretková Gálllová časopisom Realita*“⁴⁵, ale i ten zanechal po sebe iba jedno číslo.

Iva Kadlečíková v pravý čas, život to potvrdil (odišli Albín Bagin, Damián Vizár, Pavol Hruz, Ivan Kadlečík), povýšila autentické z osobného života na literárnohistorické univerzum. K osobnosti s odstupom od dejov okolo periodík *Krok* a *Matičné čítanie* sa vyjadril o Ivanovi Kadlečíkovi⁴⁶ aj Pavlovi Hruzovi glosátor Ján Štrasser v publikácii

⁴¹ Ibidem, s. 11.

⁴² KADLEČIKOVÁ, I. *Čítanie myslenia*. Ivánka pri Dunaji: F. R. & G, 2011, anketa viazaná na entitu domov a literatúra.

⁴³ KADLEČIKOVÁ, I. *Čítanie myslenia*. Ivánka pri Dunaji: F. R. & G, 2011, s. 11.

⁴⁴ Ibidem, s. 94.

⁴⁵ Ibidem, s. 95.

⁴⁶ ŠTRASSER, J. *Čítam...* 2012. Časť KADLEČÍK, I. *Rapsódie a miniatúru*. Atlantis, 1992, (1988 – 1992),

Čítam (2012), aby upozornil nato, že „*Písanie ako seabidentifikácia, súkromná konfrontácia, vyjasňovanie si, kto si a čo si a v akých súvislostiach priestoru a času si.*“ Spoločne a v odlišných spoločenských dejoch považujú za nenahraditeľnú strelku istoty života toho, kto svojím slovom a postojom nasmeruje pozornosť súčasníkov a spoločenskej praxe na seba a svoje činy, lebo i tak naznačuje spoločné trasovisko, ktoré si nemožno nevyšmúť.

Čriecky literárnej kritiky do mozaiky literárnej histórie

Podmieňujúci vzťah medzi literárnou kritikou a literárnou históriou ostáva pre literárnu vedu iniciačný. Naposledy svoje čriecky do utvárania profilu Vincenta Šikulu v kultúre a literatúre od polovice minulého storočia vložila Veronika Šikulová rozpomienkami *Freska v dome*⁴⁷ od čias svojho detstva po čas, keď jej literárna šťastena spravodlivo určila rozprávačsky dar a miesto po tatuškovi. Inak sa k Vincentovi Šikulovi vypravil Vincent Šabík, ktorý si zvolil rolu dokumentárneho rekonštruovania svojho profesijného vzťahu k spisovateľovi v súbore kritických textov *Čriecky do portrétu Vincenta Šikulu*⁴⁸. Súbor „šikuliány“ ani post factum nič nestráca na svojej aktuálnosti a na užitočnosti dotvárať prostredníctvom názorových, generačných, personálnych a koncepcných prepojení medzi jednotlivým a všeobecným, čo sa v tomto Šabíkovom projekte osvedčí, popri inom, pri ustaľovaní vertikály okolo polemiky z druhej polovice sedemdesiatych rokov v *Slovenských pohľadoch*, ktorá sa sústredila na Majstrov [(*O Šikulovej trilógii zoširoka i nauzko*)⁴⁹ z roku 1980; *Čítanie a chápanie dejín. Hermeneutický princíp „zdola*“⁵⁰ z roku 2015; Ján Števček: *Vincent Šikula: Majstri (posudok)* z roku 1975⁵¹].

Literárna história má svoj archív, intímnu pamäť, azda aj odlišne motivovaný profesijný vzťah k tým, ktorí ju vytvárajú svojím talentom, zmýšľaním a rozhodnutiami. No má aj svoju utajenú alebo iba nepoznanú, ba až miestami nepriznanú človečinu, ktorá si od nástupcov v literárnej vede žiada nielen, aby o minulosti (národnej) literatúry mali povedomie, ale predovšetkým, aby porozumeli tomu, čo prekrýva patina času, čím sa nevytráca naliehavá výzva hľadať za slovom človeka v jeho tvorivej a osobnostnej jedinečnosti. A to i vtedy, keď sa to, čo s ním v učebnici súvisí, javí ako jasné a dostredivé. Literárna veda a jej precizované poznanie napovedá, že opak býva pravdou.

⁴⁷ ŠIKULOVÁ, V. *Freska v dome*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2014.

⁴⁸ ŠABÍK, V. *Čriecky do portrétu Vincenta Šikulu*. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov, 2015.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 73–94.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 211–213. Pozornosť treba venovať aj Šabíkovým parciálnym postojom, ktoré venoval jednotlivým častiam trilógie v II. časti publikácie, s. 31–94.

⁵¹ *Ibidem*, s. 215–218.

Literatúra

- BLAŽKOVÁ, Jaroslava: *Happendy*. Bratislava: Aspekt, 2005.
- DRUG, Štefan: *Väzeň vlastných súdruhov. Z väzenských rokov básnika Novomeského*. Košice-Fintice, 2015.
- MATEJOVIČ, Pavel: *Vladimír Mináč a podoby literárneho diskurzu druhej polovice 20. storočia*. Bratislava: Kalligram, 2014.
- MERVART, Jan: *Naděje a iluze. Čeští a slovenští spisovatelé v reformním hnutí šedesátých let*. Brno: Host, 2010.
- MINÁČ, Vladimír: *Zakázané prózy*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2015.
- PAŠTEKOVÁ, Jelena (ed.): *Poetika a politika umenia a päťdesiate roky*. Bratislava: Slovak Academic Press, 1994.
- PERSTICKÁ, Dagmar – PŘEROSTOVÁ, Lea: *Dominik Tatarka a ti druhí. Informace o umlčované a zamlčované slovenské literatuře*. Brno: Státní vědecká knihovna, 1991.
- PONICKÁ, Hana: *Lukavické zápisky*. Brno: Atlantis, 1992.
- ŠABÍK, Vincent: *Čriepky do portrétu Vincenta Šikulu*. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov, 2015.
- ŠIKULOVÁ, Veronika: *Freska v dome*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2014.

prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc.

Inštitút slovakistických a mediálnych štúdií

Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

17. novembra 1, 080 78 Prešov – Slovenská republika

viera.zemberova@ff.unipo.sk